

OLÁH MIKLÓS (1493–1568) MAGYARORSZÁGI KARSZTFORRÁSOKRÓL ÉS A BUDAI VÁRHEGY ÜREGEIRŐL

Dr. Dénes György

ÖSSZEFOGLALÁS

Ötszáz esztendővel ezelőtt 1493-ban született Nagyszebenben Oláh Miklós, Mátyás király unokaöccse, utóbb esztergomi érsek és királyi helytartó, aki Magyarország földrajzáról Brüsszelben írt, 1536-ban befejezett, Hungaria című úttörő munkájában hazánk több jelentős karsztforrásáról is ír, és elsőként tesz említést a budai Várhegy nagy kiterjedésű üregeiről, ezzel a magyar karszt- és barlangtani irodalomba is beírva a nevét.

I.

Hunyadi Jánosnak, a törökverő hadvezérnek és Magyarország kormányzójának, Mátyás király édesapjának egyik nőtestvére, Marina, a havasalföldi, ahogy akkor mondták oláhországi fejedeleme a felesége lett. Idősebb fia, Stancul követte apját a fejedelmi trónon, kisebbik fia, István, még fiatal korában menekülni kényszerült Oláhországból, amikor bátyját vetélytársa, Dragula vajda megölette. Mátyás magyar király szeretettel fogadta be unokatestvérét, az oláhországi fejedelemt, és gondoskodott további sorsáról. István egy ideig Mátyás híres hadának, a fekete seregnek egyik főtisztje volt, majd az erdélyi szászok királybírájává nevezte ki a király. Oda is költözött, és az erdélyi Szászföldön, a Vajdahunyadtól nem távol fekvő Szászvárosban telepedett le. Mátyás többször is felajánlotta unokatestvérének, hogy haddal segíti vissza apja, illetve bátyja fejedelmi trónjára, de ő nem vágyott az öldöklő, véres hatalmi harcokkal együttjáró fejedelemségre, inkább maradt Erdélyben. Magánemberként annak az országnak nevét vette fel, amelynek ősei nemzedékek során fejedelmei voltak. Oláh István néven magyar lányt vett feleségül, Huszár Borbálát. Házasságukból született 1493. január 10-

én, Nagyszebenben, az erdélyi Szászföld fővárosában, Oláh Miklós.

Az éles eszű, ígéretes tehetségű fiú 1505-ben, tizenkét éves korában Nagyváradra, a váradi püspök jó hírű káptalani iskolájába került. Abban az évben változott ott a püspök személye: Váradról a pécsi püspöki székebe került a kor kiváló főpapja és államférfia, Szatmári György, aki püspöki rangja mellett buda-felhévízi prépost és királyi titkos kancellár is volt. Ő bizonyára már ismerte az iskolájába beiratkozó előkelő származású ifjút, de útjaik akkor — Szatmári Pécsre távozása miatt — rövidesen elváltak egymástól. Helyébe az új váradi püspök, a páduai egyetemen végzett és akkor már nagy hírű, tudós humanista és kiváló diplomata, Thurzó Zsigmond lett, aki azután személyesen gondoskodott Mátyás király unokaöccsének magas szintű oktatásáról és humanista szellemű neveltetéséről. Utóbb könyvében nagy tisztelettel ír a püspökről és nevelőjének nevezi őt Oláh Miklós, aki tanulmányait 1512-ben befejezve, 19 évesen búcsúzott el Váradtól.

Ez után néhány évig az előkelő fiatal urak életét élte, nagyobb részt valószínűleg Budán, a királyi udvarban, talán Bornemissza János gróf budai várnagy és pozsonyi főispán, a tíz éves gyermekként trónra került II. Lajos király nevelőjének palotájá-

ban, aki Oláh Miklós édesapjának Mátyás király seregében tisztvársa volt és jó barátja. Mint második apjáról, úgy ír róla Oláh Miklós, és soraiból úgy tűnik, hogy nemcsak Bornemissza gróf budai udvarában, de a pozsonyi várban is vendégeskedett nála.

Oláh Miklós ekkor már nemcsak előkelő származású, de kivételesen tehetséges, sok nyelven beszélő fiatal férfi is volt, aki Thurzó Zsigmond váradi püspök keze alatt széles látókört és magas szintű, sokoldalú, humanista szellemű műveltséget, Bornemissza gróf mellett jó fellépést és magabiztosságot, a királyi udvarban pedig diplomáciai tárgyalókészséget szerzett. Nem véletlen, hogy Szatmári György pécsi püspök, aki mint királyi titkos kancellár gyakran megfordult Budán a királyi udvarban, nemcsak felfigyelt Oláh Miklóstra (akit talán még Váradról ismert és számon tartott), de most már igyekezett is megnyerni a maga számára. Rávette, hogy személyi titkára legyen, egyben kanonoki rangot és az ezzel járó javadalmakat ajánlotta fel neki. Oláh Miklós ez után Pécsre költözött, ahol még élt Janus Pannonius püspök, a nagyszerű költő és tudós humanista szelleme. Az új kanonokot 1516-ban, huszonhárom évesen pappá szentelték. Gyorsan megtalálta helyét Szatmári György, az ambiciózus főpap és kiváló államférfi oldalán, akit 1521-ben az ország főkancellárjává nevezett ki, majd 1522-ben az esztergomi érseki székbe emelt a király. A főpap nagy tehetségű és addigra már számára nélkülözhetetlen fiatal titkárát is magával vitte Esztergomba, ahol ugyancsak kanonoki rangot és illő javadalmakat biztosított számára. Az érsek, mint az ország főkancellárja az év jelentős részét a királyi udvarban, Budán töltötte és vele együtt titkára, Oláh Miklós is.

Az ifjú király, II. Lajos nemcsak megismerte és egyre inkább nagyra becsülte, de hamarosan meg is szerette Oláh Miklóst, a nála csupán tizenhárom évvel idősebb, nagy műveltségű és kivételes tehetségű fiatal papot, akit megismert és megkedvelt az ifjú királyné, Habsburg Mária is. Szatmári érsek és főkancellár halála után Lajos király felkérte Oláh Miklóst, hogy az ő személyi titkára legyen. Ő el is vállalta ezt a megtisztelő bizalmi feladatot, és Budára, a királyi udvarba költözött.

Röviddel utóbb, 1526. augusztus 29-én II. Lajos király a szerencsétlen kimenetelű mohácsi csatában életét vesztette. A mindössze huszonegy éves öz-

vegy királyné, Habsburg Mária, előbb Pozsonyba menekült, majd úgy határozott, hogy az országban bekövetkezett zűrzavaros viszonyok elől visszatér saját családjához. Támaszt keresve rábeszélte elhunyt férje titkárát, hogy álljon mellé, legyen ezután az ő titkára, és kísérje őt el szülőhazájába. Oláh Miklós, aki őszinte híve volt az ifjú II. Lajos királynak, kötelességének érezte, hogy annak özvegyét gyámolítsa, és mindenben támogassa. 1527-ben elkísérte Máriát, a megözvegyült magyar királynét Németalföldre, szülővárosába, Brüsszelbe, majd a bátyja, V. Károly német-római császár és spanyol király udvarába.

A császár, fölismerve hűgának uralkodói képességeit, kinevezte Magyarországi Máriát (mert neve így került be a történelembe) Németalföld — nagyjából a mai Belgium és Hollandia együttes területe — helytartójává, kormányzójává. Mária pedig 1531-ben magával vitte brüsszeli udvarába Oláh Miklóst is, aki ott nemcsak titkára és gyóntatója, de hivatalosan is legfőbb tanácsadója volt, több mint egy évtizeden át, az uralkodónőnek. A bigott császár székhelyén, Spanyolországban ekkor tombolt az inkvizíció, lobogtak az ártatlan emberek alatt a máglyák, üldözték a humanizmust, a szabad gondolkodást. Németalföld történetében ugyanakkor ez az évtized a nyugalom, a béke és a jólét időszaka volt. Hogy Németalföldre a középkori sötétség, a szabadság és gondolkodás üldözése ez időben nem törhetett be, az nemcsak Magyarországi Mária uralkodói bölcsességén, de minden bizonnyal Oláh Miklós befolyásán is múlt. Ő brüsszeli évei alatt kapcsolatot, sőt barátságot épített ki a nyugat-európai humanisták legjobbjával, köztük Rotterdami Erasmusszal is. Oláh maga is jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki Brüsszelben, több történelmi megvallásos tárgyú prózai művet, valamint számos költeményt is írt. *Attila* (Athila) címen terjedelmes művet alkotott Magyarország történetéről, és — amint az a humanista történetírók számára szinte kötelező volt — leírta előbb a történelmi műben tárgyalt terület, tehát Magyarország földrajzi képét is *Hungaria* címen. Brüsszeli évei állandó kapcsolatot tartott hazájával, rendszeresen levelezett az akkori Magyarország számos jelentősebb személyiségeivel.

Brüsszeli évei alatt nemcsak Németalföld bölcs kormányzásában játszott szerepével, meg az ott virágzó humanista irodalomban hagyott Oláh Miklós

maradandó nyomot maga után, de — úgy tűnik — még képzőművészeti alkotások létrejöttére gyakorolt befolyásával is. Az ő idejében, 1534–38-ban alkotta meg Barend van Orley, a kor nagy művésze, a brüsszeli Szent Mihály székesegyház kereszthajója csodálatos szépségű festett üvegablakainak képeit. A kereszthajó déli szárnyának üvegablakán Magyarországi Mária királyné és férje, II. Lajos magyar király látható védőszentjeik, Szűz Mária és Szent Lajos társaságában; a kereszthajó északi szárnyának üvegablakáról pedig V. Károly császár és felesége, Portugál Izabella tekintenek le ránk a birodalomalapító Nagy Károly császár és Magyarországi Szent Erzsébet társaságában. A két uralkodópár, meg a védőszentek ábrázolása és a nagy császári elődé —, akit ugyan nem kanonizáltak, de az utódok szentként tiszteltek — kézenfekvő, de Árpádházi Szent Erzsébet képének megjelenítését a brüsszeli székesegyházban aligha lehet másként magyarázni, mint az uralkodónő magyar lelki atyjának és főtanácsadójának sugallatát, aki nemcsak szeretett hazája egyik legnépszerűbb, és német földön sem ismeretlen szentjének tiszteletét igyekezett meggyökereztetni ezzel a távoli Németalföldön is, de talán tágabb családjá, a Hunyadi-ház nagyasszonyának, Mátyás király édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek, saját nagynénjének is emléket állíthatott így, védőszentjének alakján keresztül.

Oláh Miklós 1542-ben, V. Károly császár és Mária magyar királyné testvérének, Habsburg Ferdinánd magyar királynak (aki 1556-tól német-római császár is lett) kérésére és hívására hazatért Magyarországra, ahol 1543-ban zágrábi, 1548-ban egri püspök, 1553-ban esztergomi érsek lett, aki székvárosában, Nagyszombatban főiskolát alapított. Mint I. Ferdinánd király kedvelt bizalmi embere 1543-tól az ország kancellárja, emellett 1560-tól Hont vármegye főispánja, 1562-től pedig a Bécsben székelő császár és király magyarországi helytartója is volt. 1568-ban, hetvenöt éves korában hunyt el.

II.

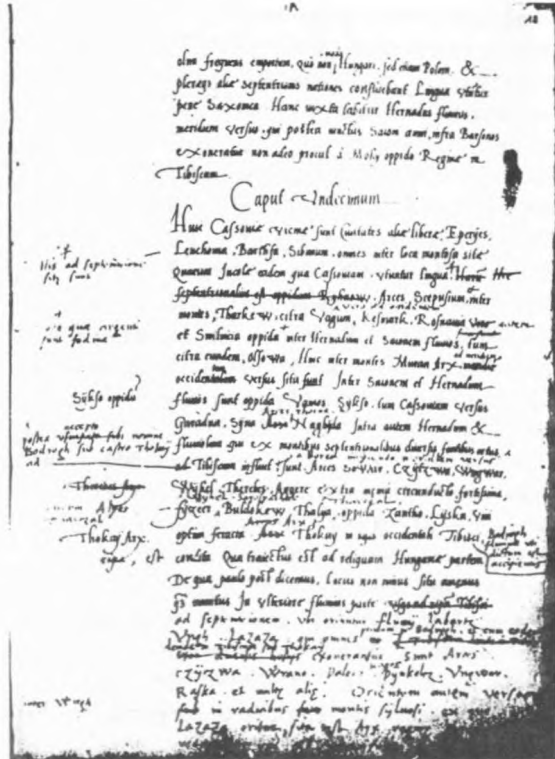
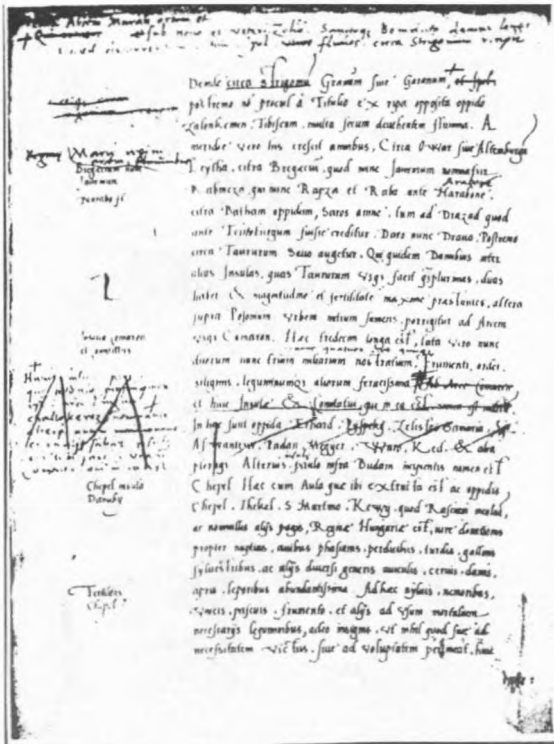
Oláh Miklós *Hungaria* című, latin nyelvű művének a szerző által saját kezűleg javított kézirat kódexét Bécsben az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratára őrzi Cod. lat. 8739, saec. XVI. jelzet

1. ábra. Oláh Miklós arcképe és címere (Hübschmann Donát rézmetszete, 1560)

alatt. A kódex első oldalának bal felső margójára saját kezével feljegyzett sorai szerint a művet a szerző Brüsszelben, 1536. május 16-án fejezte be. A *Hungaria* a XVI. századi Magyarország földrajzi leírását tartalmazza. E művében Oláh Miklós az ország fővárosában, Budán, a Duna partján emelkedő Várhegy nagy kiterjedésű üregeiről is.

Szemben a Magyarország földrajzi viszonyairól néhány évtizeddel korábban író Petrus Ransanusszal és Antonio Bonfinivel, akik mindketten olaszok voltak, és az országot kevésbé ismerték, Oláh Miklós nemcsak itt született és nevelkedett, de mozgalmas életútja során az ország majd minden városát és vidékét bejárta és megismerte. Otthon volt Erdélyben, hisz Nagyszebenben született, apja, majd fivére Szászváros királybírái voltak, és mint Hunyadirokon bizonyosan többször is megfordult Vajdahunyadon és környékén is; hét esztendeig diákoskodott Nagyváradon, majd évekig élt Budán, de közben többször megfordulhatott Pozsonyban is; aztán évekig Pécssett, majd további éveken át Esztergom-

2-3. ábra. Oláh Miklós Hungaria-jának két lapja a bécsi kódexben, Oláh saját kezű javításaival

ban volt kanonok, hogy azután Budán töltsön újabb éveket az érsek-főkancellár, majd a király titkáráként a királyi udvarban, ahonnan azután a kor szokásának, vagy inkább követelményének megfelelően, a királlyal és az udvar főembereivel együtt évről-évre körbeutazza az országot, vagy legalábbis bejárja évente annak egy-egy jelentős részét. Németalföldről hazatérve Zágrábban, majd Egerben volt püspök éveken át, azután az esztergomi érsekeknek a török megszállás miatt Nagyszombatba áthelyezett székhelyén élt másfél évtizedig; ma is áll Nagyszombatban az általa építtetett érseki palota. Aligha élt abban a korban bárki is, aki oly alaposan ismerte volna az országot minden részét, mint Oláh Miklós; Magyarország földrajzi leírását tehát jórészt személyes tapasztalataira, valamint a királyi kancellárián szerzett ismereteire alapozhatta.

III.

A Hungaria V. fejezetében leírja a szerző, hogy az ország fővárosától, Budától délre igen magas és

meredek szirt emelkedik, amelyet az ott mártíromságot szenvedett Szent Gellért püspökről neveztek el. „Ennek lábánál, a Duna partjáról mintegy 20 lépésnyi távolságra hévizek buzognak fel, amelyek a testi betegségben szenvedők számára nagyon jók.” Odább fakadnak mások is, „azokat Király fürdőnek nevezik, mert ott a király számára fürdőmedencéket alakítottak ki, amelyekben akár úszni is lehet.” (A Mátyás király korabeli Király fürdő a Gellért-hegy északi lábánál, a mai Rác fürdő helyén állt.)

Budától északra, a Duna mentén fekszik „Szentháromság városa, melyet magyarul Felhévíznek neveznek, ez hőforrásairól híres, amelyek fölél szép fürdőházakat építettek. Ugyanott a szabad ég alatt is vannak hőforrások, három vagy négy helyen, mind csodamód gyógyító erejűek. Némelyek közülük a Duna-parttól alig tíz lépésnyire található a szabad ég alatt, ezekben szoktak fürödni a földművesek és szőlőmunkások úgy, hogy csak a fejük és válluk látszik ki a vízből.” (Felhévíz a középkorban a mai Lukács fürdő és Császár fürdő forrásai körül kialakult település neve volt.)

Ezek az Oláh Miklós által említett, Buda várától délre és északra fakadó, bővizű, meleg karsztforrások a magyar főváros ma is híres gyógyfürdőit táplálják.

A *Hungaria* VII. fejezetében Esztergom melegvizű karsztforrásairól olvashatunk; „A Duna partján sziklaszirt emelkedik, amely a folyó felé eső oldalán roppant meredek. Erre építették a várat, az érsek székhelyét. A vár lábánál, a Duna-part szélén erős torony állt, ezt Vízi-bástyának nevezik, ott a hőforrások olyan erővel törnek fel, hogy malmot hajtanak. A vártól a város kb. 400 lépésnyi távolságra van, ott is hévforrások fakadnak.”

A VIII. fejezetben a Pécs fölötti hegyoldal bővizű karsztforrásáról, a Tettye-forrásról ír a szerző, bár nevét nem említi: „Van egy püspöki kert a várostól északra, a Mecsek oldalában, ahol bővizű forrás buzog, melynek patakja a város felé haladtában mintegy 40 malmot forgat sorjában.”

A XVIII. fejezetben a szerző visszatér a hévforrásokra, hangsúlyozva, hogy „Magyarországon sok van különböző helyeken, és néhol olyan erővel törnek föl, hogy gabonaörlő malmokat hajtanak. Ezek csaknem minden betegség gyógyítására igen jók,” — és itt több más mellett újból kiemeli Oláh a Budán fakadó melegvizű karsztforrásokat is.

IV.

Barlangokról ugyan külön nem ír művében Oláh Miklós, de az V. fejezet végén Buda várának és városának leírásánál megemlíti a Várhegy mélyén húzódnó üregeket. Ő úgy véli, hogy ezeket a város lakói vájták ki borospincéknek. De olvassuk az ő sorait: „A szirtbe, amelyen a város áll, borospincéket vájtak, úgy, hogy az egyes házak alatt annyira nyúlnak az üregek a szikla belsejében, amennyi épületet fenn látsz.”

Vizsgálataim szerint a budai Várhegy üregeinek egy része a hegy platóját alkotó forrásmész-kő táblában, illetve annak alján, a feltörő karsztos eredetű hévizek által kialakított természetes barlang. Ezekre az üregekre a hegy lakói a korai középkorban vagy talán még korábban, kutak ásása során bukkantak rá, majd a telkekről a barlangokba lépcsős lejárásokat építve, pincéknek használták azokat. Utóbb bőví-

tették, átjárók-kialakításával összekötötték, illetve a felszíni telekhatároknak megfelelően elfalazták a természetes üregeket. Valószínű, hogy a telektulajdonosok a középkorban építkezéseikhez, a természetes üregekből kiindulva, követ is fejtettek mélyen a házak alatt, ezáltal is növekedhetett ott az üregek száma és terjedelme.

Négy évszázaddal Oláh Miklós után, a második világháború előtt, alatt és után a Várhegy barlangrendszerében légoltalmi óvóhelyeket és egy szűkségkórházat is kialakítottak. Ez további változásokat okozott az üregrendszer képén. Így ma már végképp nem lehet mindenütt teljes bizonyossággal megállapítani, lehatárolni, hogy mely üregrészek lehetnek természetes és melyek mesterséges eredetűek.

Oláh Miklósnak sem vethetjük a szemére, hogy az általa már ifjú korából jól ismert (hányszor borozgathatott ott barátaival!) és művében később leírt üregrendszer genezisének nem vizsgálta, nem tanulmányozta, és a már akkor is sok helyütt mesterségesen bővített és borospincéknek használt üregekről úgy vélte, hogy azokat a lakosság vájta ki.

A karszt- és barlangtudományok, a karszt- és barlangtani irodalom, meg a tudománytörténet szempontjából az a lényeg, hogy hazánk számos karsztforrását, valamint a magyar fővárosban, a Duna partján emelkedő budai Várhegy összességében több kilométeres üreglabirintusát, amelyet ma Vár-barlangnak nevezünk, Oláh Miklós 1536-ban, Brüsszelben írt *Hungaria* című földrajzi munkája említi először az irodalomban. Ezért méltán emlékezünk mi is a kiváló humanista tudósra, főiskola alapító főpapra és kiemelkedő államférfire tisztelettel és megbecsüléssel születésének félezredik évfordulóján.

Dr. Dénes György
Budapest,
Borbély u. 5.
1132

I R O D A L O M

- BEL, MATTHIAS (1735): Adparatus ad historiam Hungariae. — Posonii.
DÉNES GYÖRGY (1977): Les données pétrographiques de l'aire du Château de Buda. 1975. A Budavári palota

- területének közzétani viszonyai. 1975. — *Budapest Régiségei*. XXIV. 3. Budapest.
- EPERJESSY, COLOMANNUS-JUHÁSZ, LADISLAUS (edd.) (1938): Nicolaus Olahus: Hungaria — Athila. — Budapest.
- FODOR ISTVÁN (1990): Oláh Miklós Hungariája. — Budapest.
- HUNFALVY PÁL (1891): Oláh Miklós családi viszonyai és Hungariája. — *Irodalomtörténeti Közlemények*. I. 35–40.
- OLÁH MIKLÓS (1985): Hungária. — Budapest.
- OLAHUS, NICOLAUS (1536): Hungaria. — (Kézirat.) Brüsszel. — Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung. Cod. lat. 8739, saec. XVI.
- SZEMES JÓZSEF (1936): Oláh Miklós. — *Esztergom*.

MIKLÓS OLÁH (1493–1568) ABOUT THE KARST SPRINGS OF HUNGARY AND THE CAVITIES OF BUDA CASTLE HILL

Miklós Oláh King Mathias' nephew, later archbishop of Esztergom and regal governor, was born five hundreds years ago in Nagyszében. In his pioneer work *Hungaria* on the geography of Hungary, written in Bruxelles and finished in 1536, he also reported some important karst springs of the country, and by mentioning for the first time the extended cavities of the Buda Castle Hill, he took his place in Hungarian karstological and speleological literature as well.